

بررسی میزان آشنایی شرکت‌کنندگان در هیئت‌های مذهبی با اهداف الگوهای دینی^۱

علیرضا قبادی*

فاطمه کیقبادی**

چکیده

دین، نهادی تأثیرگذار بر ساختار اجتماعی و سیاسی جوامع است. تأثیرگذاری دین در جوامعی که افراد و گروه‌های اجتماعی به باورها و هنجارهای دینی گرایش دارند، گسترده‌تر است. دین از دو مقوله اساسی باورها و اعمال تشکیل شده است. باورها، مجموعه‌ای از معارف و اندیشه و اعمال، شیوه‌ای از کنش است. اعمال دینی برگرفته از باورهای دینی است و تداوم باورهای دینی به اعمال دینی و عملکرد صحیح آن بستگی دارد. با توجه به تنوع و گستردگی مناسبت‌های (مراسم) دینی در جامعه ما، مقاله حاضر تلاش می‌کند وضعیت عملکردی مراسم را با باورها و ارزش‌های دینی سنجش و ارزیابی کند. این مقاله درصدد است اولاً میزان آشنایی شرکت‌کنندگان را با اهداف الگوهای دینی، اندازه‌گیری و ثانیاً آسیب‌های احتمالی عدم آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی را شناسایی کند. در این مقاله، از روش پیمایشی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه آماری، هیئت‌های مذهبی عزاداری شهر تهران بوده که ۷۴ هیئت به صورت تصادفی انتخاب شده است. برخی از نتایج بیانگر این است که شناخت پاسخگویان نسبت به اهداف قیام امام حسین(ع) بیش از سایر اهداف الگوهای دینی است؛ اما شناخت آنها نسبت به اهداف ایجاد حکومت توسط حضرت علی(ع) کمتر از سایر اهداف الگوهای دینی است.

واژه‌های کلیدی: دین، مراسم (مناسبت) دینی، کنش احساسی، مداحی محوری، اهداف الگوهای دینی، آسیب‌شناسی

۱. این مقاله حاصل طرح «آسیب‌شناسی رواج مداحی محوری در مناسبت‌های دینی» است که با اعتبار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم انجام شده است.

* دانش‌آموخته حوزه علمیه قم، کارشناس ارشد جامعه‌شناسی و کارشناس پژوهش مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران
Email: ghobadi1087@gmail.com

** کارشناس پژوهشکده تاریخ علم دانشگاه تهران
Email: fk1483@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۲/۰۱ تاریخ تأیید: ۱۳۸۹/۰۳/۱۳

مقدمه و بیان مسئله

مراسم و مناسبت‌های دینی از قدیمی‌ترین، گسترده‌ترین، متداول‌ترین و پویاترین گونه‌های فرهنگی و اجتماعی است که از عهد اسطوره‌ای تاکنون با وجود تغییرها و دگرگونی‌هایی که در نظام سیاسی و اجتماعی ما به وقوع پیوسته، توانسته است ماندگاری خود را حفظ کند و به عنوان یکی از تأثیرگذارترین حوزه‌های فرهنگی در زندگی فردی و اجتماعی در جامعه به حیات خود ادامه دهد. امروزه فعالیت فرهنگی و اجتماعی کمتری را می‌توان به وسعت و گستردگی مراسم، مناسک و مناسبت‌های دینی در کشور سراغ گرفت. آمیختگی مراسم دینی در زندگی اجتماعی، به گونه‌ای است که ابراز شادی‌ها و غم‌ها و انتقال ارزش‌ها و باورهای بنیادین مردم، بیشتر در قالب مراسم دینی انجام می‌گیرد. علاوه بر مناسبت‌های دینی که تاکنون در فرهنگ ما وجود داشته، شکل‌گیری برخی دیگر از مراسم‌ها و پیوند آن با مناسبت‌های ملی، مانند روز میلاد حضرت علی(ع) با روز پدر، سالروز میلاد حضرت زهرا(س) با روز زن و مادر و روز تولد حضرت زینب(س) با روز پرستار، نشان‌دهنده پویایی و پایداری آن در جامعه است.

اهمیت مراسم و مناسبت‌های دینی فقط در وسعت و گستردگی آن نیست؛ بلکه زمانی این اهمیت بهتر درک می‌شود که دریابیم همه عناصر و اجزای فرهنگ تأثیر یکسان و مشابهی بر رفتار افراد و گروه‌ها نخواهند داشت. عناصری از فرهنگ که با ارزش‌ها پیوند داشته باشد، تأثیرهای عمیق‌تر و پایداری‌تری بر جامعه خواهد گذاشت. «ارزش‌ها هسته اصلی فرهنگ است» (گولد و کولب، ۱۳۸۴، ص ۶۳۰) و سایر رفتار سیاسی و اجتماعی تحت تأثیر ارزش‌ها است. «ارزش‌های اجتماعی از اساسی‌ترین عناصر یک نظام اجتماعی است که از راه کنترل و هدایت آنها می‌توان جامعه را به زوال یا تعالی کشاند» (رفیع‌پور، ۱۳۸۲، ص ۲۶۷). ارزش‌ها در ایران با مذهب ارتباط تنگاتنگی دارد. «بیشتر ارزش‌های موجود در جامعه از دین و آموزه‌های دینی سرچشمه می‌گیرد. آموزه‌های اخلاقی نیز صرفاً به سبب پایه‌های مذهبی آن رعایت می‌شود» (قبادزاده، ۱۳۸۱، ص ۷۸). رسانه‌های دینی موجود در مراسم دینی (منبر و مداحی)، از شیوه‌های سنتی و قدیمی حفظ و انتقال ارزش‌های اجتماعی از نسلی به نسل دیگر است. با توجه به ارتباط ارزش‌ها با الگوهای دینی، آشنایی افراد و گروه‌های اجتماعی با الگوهای دینی از پیش‌نیازهای حفظ، نگهداری و انتقال ارزش‌ها در مراسم دینی است. با توجه به اینکه شرکت‌کنندگان در مراسم دینی، ائمه معصومان(ع) را الگوهای فرهنگی و دینی و گروه مرجع برای خود می‌دانند؛ پس آشنایی با

اهداف الگوهای دینی، نخستین و مهم‌ترین مرحله در جامعه‌پذیری دینی و هم‌نوایی رفتاری برای شرکت‌کنندگان به حساب می‌آید. بیشتر ارزش‌ها در مناسبت‌هایی که در تولد یا شهادت شخصیت‌های دینی (پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومان (ع)) برگزار می‌شود، از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. بنابراین، مراسم دینی یک ساخت فرهنگی و اجتماعی است که باعث حفظ و نگهداری ارزش‌های دینی می‌شود. البته به نظر می‌رسد که با وجود گستردگی مراسم دینی در جامعه و استقبال افراد و گروه‌های اجتماعی از آن، میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی، وضعیت مطلوبی نداشته باشد. از این‌رو، بررسی پرسش‌های ذیل درباره میزان آشنایی شرکت‌کنندگان در مراسم دینی ضرورت می‌یابد:

آیا برگزاری مراسم دینی موجود، رسانه مناسبی برای آشنایی افراد و گروه‌های اجتماعی است؟

آیا اهدافی که افراد آنها را اهداف الگوهای دینی می‌دانند، همان اهداف واقعی الگوهای دینی است؟

آیا تفاوتی در میزان آشنایی افراد با اهداف الگوهای دینی وجود دارد؟
میزان انحراف چقدر است؟

این مقاله با انتخاب سه مناسبت مهم در کشور (مراسم محرم، ماه رمضان و ایام فاطمیه که هر یک برای شخصیت یک معصوم و به مدت حدود یک ماه برگزار می‌شود)، با پیمایشی تجربی میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی را می‌سنجد.

ضرورت و اهمیت موضوع

ضرورت بررسی برخی از مسائل اجتماعی و فرهنگی در بعضی جوامع فراتر از پژوهش‌های معرفتی صرف است. دین از عناصر مهم و تأثیرگذار در حیات سیاسی و اجتماعی جوامع است. تأثیرگذاری دین در جوامعی که مردم به باورها، ارزش‌ها و سنت‌های دینی تمایل دارند، گسترده‌تر و عمیق‌تر خواهد بود. دین از دو مقوله اساسی باورها و اعمال تشکیل شده است. باورها، مجموعه‌ای از معارف و اندیشه و اعمال، شیوه‌ای از کنش است. این دو جزء مذهبی به یکدیگر وابستگی زیادی دارند و تفکیک آنها در دنیای واقعی امکان‌پذیر نیست.

اعمال دینی برگرفته از باورهای دینی است. تداوم حیات باورهای دینی به اعمال دینی و عملکرد صحیح آن بستگی دارد. مناسک و مراسم از کنش‌ها و اعمال دینی و از جمله نیازهای مشترک و فطری همه انسان‌ها و عنصر مهمی در پایه‌گذاری و تعمیق فرهنگی و نیز

دارای کارکردهای متنوع فرهنگی و اجتماعی است. در جامعه ما، مراسم دینی از قدیم یکی از اصلی‌ترین راه‌های انتقال مفاهیم، آموزه‌ها و ارزش‌ها از نسلی به نسل دیگر بوده است. «مراجع دینی، مراسم دینی را شیوه‌ای مناسب برای انجام کارکردهای عبادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دانسته و بر حفظ و حراست از آن توصیه و تأکید فراوان داشته‌اند» (قبادی، ۱۳۸۱، ص ۲۹). به دلیل پیوند مراسم با ارزش‌ها و تأثیرگذاری ارزش‌های دینی در سایر کنش‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، مطالعه و بررسی مناسبت‌های دینی اهمیت خاصی دارد. ارزش‌های موجود در مراسم دینی پیرامون الگوهای دینی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. چنانچه مراسم دینی به عنوان ساخت اجتماعی و فرهنگی نتواند افراد و گروه‌ها را با اهداف الگوهای دینی آشنا کند که پیش‌نیاز عمل به ارزش‌ها است، اهدافی غیر از اهداف اصلی برای آنها در جامعه ترویج می‌شود و به‌نوعی از رسالت و کارکرد اصلی خود بازمانده و باعث انحراف و کج‌کارکردی می‌شود. در این صورت، مراسم‌گرایی صرف به وجود می‌آید که چیزی جز تکرار مراسم سنتی نیست.

بنابراین، با توجه به ضرورت حفاظت از ارزش‌ها و باورهای فرهنگی، بررسی میزان آشنایی با اهداف الگوهای دینی، مطالعه وضعیت عملکردی این مراسم، توجه به کارآمدی آن، شناخت آسیب‌های احتمالی و همچنین ارائه راهکارهای اصلاحی برای اصلاح و تقویت بنیان‌های فرهنگی ضرورت و اهمیت فوق‌العاده‌ای خواهد داشت.

اهداف

این پژوهش با بررسی یکی از گسترده‌ترین فعالیت‌های مذهبی و مردمی در جامعه اهداف زیر را دنبال می‌کند.

۱. بررسی میزان شناخت شرکت‌کنندگان هیئت‌های مذهبی با الگوهای دینی؛
۲. آگاهی از پیامدهای عدم آشنایی با اهداف الگوهای دینی.

مبانی نظری

با توجه به ارتباط میان مراسم دینی و آشنایی با اهداف الگوهای دینی، چارچوب نظری مقاله براساس تئوری تناسب میان وسیله و هدف مرتون^۱ است. البته تلاش و خدمت رابرت مرتون بیشتر به انتقادهای وی به مکتب کارگردگرایی معطوف شد. همین انتقادهای باعث تداوم و

1. Merton

رشد کارکردگرایی ساختاری در میان نظریه‌های جامعه‌شناسی شد. مرتون برای هر فعالیتی در نظام اجتماعی کارکرد قائل نبود؛ بنابراین، وضعیت بی‌کارکردی را در نظام اجتماعی امکان‌پذیر می‌دانست. علاوه بر آن، برای همه فعالیت‌های اجتماعی در داخل نظام، کارکرد مثبت قائل نبود و معتقد بود که برخی از فعالیت‌های اجتماعی درون نظام کارکرد منفی دارند. عملکردهایی که تطبیق یا سازگاری یک نظام اجتماعی را امکان‌پذیر و به حفظ بخش‌های دیگر نظام کمک می‌کند، کارکرد مثبت و عملکردهایی که به جای بهبود بخشیدن باعث تضعیف نظام اجتماعی می‌شود، کارکرد منفی دارند. همچنین عملکردهایی که برای یک نظام اجتماعی مفید نباشد، وضعیت بی‌کارکردی در نظام را نشان می‌دهد. همچنین کارکردها می‌توانند با قصد و نتایج قبلی (کارکرد آشکار) و بدون قصد قبلی انجام شوند (کارکرد پنهان). گاهی کارکرد به نقش افراد و گاهی به مجموعه نقش‌هایی است که در نهادها و یا سازمان‌های اجتماعی انجام می‌گیرد. مرتون با پذیرش این نظریه که برخی از ساختارها (نظام اجتماعی و وسایل پذیرفتن برای دست یافتن به هدف) دور ریختنی است، راه را برای دگرگونی معنادار اجتماعی بازمی‌کند (ریتزر، ۱۳۷۴، ص ۱۴۴-۱۵۰).

جامعه نظامی مشتمل بر دو عنصر ساختاری است. یکی، ساختار فرهنگی که ارزش‌ها را تعیین می‌کند، و دیگری ساختارهای اجتماعی که قواعد جمعی و راه‌های نهادینه و مشروع رسیدن به اهداف را معین می‌کند. رفتار فردی متأثر از پایداری فرهنگی و ساختاری کنشگران است. کنش فراگرد فعالانه و خلاقانه فردی در جهت تطبیق با هنجارها است که در تعامل و هماهنگی با محیط انجام می‌گیرد و در صورت ناهماهنگی یا عدم توازن ساختاری و کارکردی، زمینه‌های ناهماهنگی اجتماعی یا کج‌کارکردی فراهم می‌شود.

دوگونه‌ای که مرتون در نظام اجتماعی برمی‌شمرد، نتیجه همخوانی یا عدم همخوانی وسیله و اهداف در نظام اجتماعی است. این صور عبارت‌اند از:

- نوع اول، حاصل هم‌خوانی و تعادل اجزای ساختاری نظام اجتماعی است؛
- نوع دوم، عدم همخوانی و تعادل در نظام اجتماعی است که باعث مناسک‌گرایی، نوآوری، واپس‌گرایی، سرکشی و مانند اینها خواهد شد.

تعاریف نظری و مفهومی متغیرهای مورد بررسی

مراسم دینی و اهداف الگوهای دینی، دو متغیر اصلی مقاله حاضر است که در ادامه آنها را تعریف می‌کنیم.

مراسم^۱

مراسم، «بیان احساس‌ها و افکار مشترک از راه انجام اعمالی کمابیش رسمی با بعدی نمادین در زمان و مکان معین» (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۲۸۴) تعریف شده است. مهم‌ترین مراسم مذهبی در کشور را می‌توان به دو دسته زیر تقسیم کرد:

الف) مراسم سوز: مراسمی که با جشن و سرور همراه است، مانند اعیاد اسلامی (عید فطر، عید غدیر و ایام تولد پیامبر(ص) و ائمه معصومان(ع)).

ب) مراسم سوگ: مراسمی که با حزن، اندوه و سوگواری همراه است، مانند ایام وفات پیامبر(ص) و ائمه معصومان(ع).

مراسم نمونه در این مقاله، هیئت‌های عزاداری بود که در تعزیت امام حسین(ع) در طول محرم و صفر در شهر تهران برپا شده است.

اهداف الگوهای دینی^۲

اهداف، به معنای نشانه، تیر و هدف است و الگو، سرمشق، مُقْتَدَا، اُسُوَه، مثال و نمونه، معنا می‌دهد.

دینی، به معنای منسوب و مربوط به دین و آیین است (دهخدا، ۱۳۴۹). با این تعریف، هر آنچه که به عنوان هدف مقتدا و اسوه دین باشد، اهداف الگوهای دینی است. در این مقاله، اهداف قیام حسین بن علی(ع) در قیام کربلا، اهداف تشکیل حکومت از نظر امام علی(ع) و هدف حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک، به عنوان اهداف الگوهای دینی در نظر گرفته شده است.

روش تحقیق

این مقاله براساس روش پیمایشی است. همچنین از مطالعات اسنادی برای افزایش کیفیت پژوهش استفاده شده است. بر این اساس، در نخستین مرحله، اطلاعات در کتب، اسناد موجود و اینترنت به روش اسنادی جستجو شد. به دلیل آنکه در این حوزه تاکنون پژوهش با این روش انجام نشده بود، اطلاعات لازم با مطالعات اسنادی تکمیل نشد؛ پس برای استخراج گویه‌ها از روش فوکوس‌گروپ^۳ کمک گرفته شد.

1. ceremonies
2. aims of religious patterns
3. Focus Group

جلسه فوکوس گروپ با مشارکت سه نفر از کارشناسان رشته‌های علوم اجتماعی، یک نفر از علوم سیاسی، یک نفر مداح، یک نفر سخنران غیر روحانی، یک نفر روحانی و یک نفر از اعضای هیئت امنای اصلی یک هیئت مذهبی (در مجموع، هشت نفر) تشکیل شد. پس از آن، هر گویه با بیشترین رأی، انتخاب و گویه‌های پیشنهادی با اصلاحات کمی دسته‌بندی شد. بیشتر گویه‌ها با همکاری این گروه تنظیم شد. گویه‌های اختلافی در جلسه‌های تخصصی دو و سه نفره بازبینی شد و پس از اصلاحات لازم به عنوان یک گویه استاندارد شده به کار رفت.

از انواع مقیاس‌ها، مقیاس لیکرت^۱ برای سنجش گویه‌ها انتخاب شد. آزمون مقدماتی در پنج منطقه شهر تهران با همکاری سازمان تبلیغات اسلامی برای روایی سنجی پرسشنامه‌ها انجام شد. پس از بررسی میزان اعتبار سؤال‌ها، پرسشنامه اصلاح شده برای دهه محرم به هیئت‌های مذهبی ارسال شد. پس از آنکه گویه‌ها ارزش‌گذاری و ارزش‌های عددی گویه‌ها با سؤال‌های تحقیق همسو شد، با استفاده از بسته نرم‌افزاری SPSS داده‌پردازی انجام دادیم.

شاخص‌های مورد نظر با ترکیب گویه‌های مرتبط تدوین شد. با توجه به عدم تساوی تعداد سؤال‌های مرتبط با هر متغیر، با روش فازی استانداردسازی صورت گرفت.

جامعه آماری و حجم نمونه

به نظر می‌رسد که تغییرها در حوزه مناسکی شهر تهران بیش از شهرهای دیگر است؛ بنابراین، هیئت‌های مذهبی ایام عزاداری محرم و صفر در شهر تهران به عنوان جامعه آماری این مقاله مطالعه شد.

مسئولان سازمان تبلیغات اسلامی براساس مراجعه حضوری هیئت‌ها به آنجا بیان داشتند که تعداد هیئت‌های مذهبی ثبت شده شهر تهران در ایام دهه اول محرم که مراسم مذهبی خود را در قالب هیئت‌های مذهبی برگزار می‌کنند، ۱۲۳۰۰ هیئت مذهبی است. البته هیئت‌هایی نیز وجود دارند که در سازمان تبلیغات اسلامی ثبت نشده‌اند یا مراسمشان در دهه دوم و سوم محرم برگزار می‌شود. جمع‌آوری اطلاعات از شرکت‌کنندگان در همه این هیئت‌ها، نه امکان‌پذیر و نه لازم است. بنابراین، اطلاعات این طرح با انتخاب نمونه‌ای از جامعه آماری گردآوری شده است.

هدف از آمارگیری نمونه‌ای دستیابی به اطلاعات مشخص درباره پارامترهای جامعه با صرف کمترین هزینه است. در این تحقیق نیز برای دستیابی به اطلاعات جامع و دقیق که قابلیت تعمیم به مناطق گوناگون تهران را داشته باشد، به نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه اقدام شد.

البته تعداد هیئت‌های مذهبی براساس تقسیم‌بندی سازمانی سازمان تبلیغات اسلامی شهر تهران در پنج منطقه شمال غرب، جنوب غرب، شمال شرق، جنوب شرق و شمیرانات با هم برابر نبوده است، به همین دلیل، برای توزیع و تعمیم برابر مناطق تهران با توجه به وضعیت و شرایط ناهمگن فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، به پنج منطقه زیر تقسیم شد.

۱. منطقه شرق: محدوده آن از منطقه میدان شهدا از جنوب شرق، شروع و خیابان هفده شهریور به عنوان مرز تعیین شد. در ادامه، به میدان امام حسین (ع) متصل شد و از اتوبان امام علی (ع) تا شمال ادامه پیدا کرد، تمامی مناطق شرق این خط مرزی، منطقه شرق را تشکیل داده است.

۲. منطقه غرب: تمامی مناطق غرب خیابان کارگر شمالی و جنوبی، شامل این منطقه است.

۳. منطقه جنوب: تمامی مناطق جنوبی خیابان امام خمینی و خیابان ری را دربر می‌گیرد.

۴. منطقه شمال: شامل تمامی مناطق بالای اتوبان رسالت که از شرق به اتوبان امام علی (ع) می‌رسد و از غرب به خیابان کارگر شمالی محدود شده است.

۵. منطقه مرکز: محدوده آن از شمال به اتوبان رسالت، از جنوب به خیابان امام خمینی و ری، از شرق به خیابان هفده شهریور و اتوبان امام علی (ع) و از غرب به خیابان کارگر شمالی و جنوبی می‌رسد.

با توجه به وضعیت متفاوت فرهنگی و اجتماعی شهر تهران و امکان برخورداری از همه نمونه‌ها در جمعیت نمونه از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شده که در آن عناصر درون یک خوشه از خوشه دیگر بسیار متفاوت است. در این صورت، نمونه‌ای دربردارنده تعدادی خوشه‌های بزرگ می‌تواند برآورد مفیدی از پارامتر جامعه و همچنین میانگین آن به دست دهد (شفر و همکاران، ۱۳۸۲، ص ۴۰۱). علاوه بر اینکه این طرز نمونه‌گیری عموماً برای مناطق گسترده مفید است (رفیع‌پور، ۱۳۸۲، ص ۳۸۸). نمونه خوشه‌ای، یک نمونه احتمالی ساده است که در آن هر واحد نمونه، مجموعه یا خوشه‌ای از عناصر است (شفر و

همکاران، ۱۳۸۲، ص ۳۹۸). در این روش نمونه‌گیری، ابتدا جامعه آماری را به گروه‌های همگن دسته‌بندی کرده و سپس خوشه انتخاب می‌کنیم. عناصر داخل یک خوشه غالباً نزدیک یکدیگرند و ویژگی‌های مشترکی دارند. به عبارت دیگر، اندازه‌گیری یک عنصر در یک خوشه می‌تواند همبستگی زیادی با اندازه‌گیری یک عنصر دیگر در همان خوشه داشته باشد. بنابراین، حتی در صورت انجام دادن سنجش‌های جدید در داخل یک خوشه، اندازه اطلاعات درباره یک پارامتر جامعه الزاماً افزایش نمی‌یابد. با این روش نمونه‌گیری و تقسیم‌بندی جدید، علاوه برای آنکه مشکل وجود تعداد هیئت‌های نابرابر برطرف شد، به مسئله ناهماهنگی‌ها و تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی مناطق نیز توجه شد. بنابراین، تعداد پراکندگی حجم نمونه در سطح شهر برابر شد و نیز نتایج تحقیق قابلیت تعمیم به همه هیئت‌های سطح شهر تهران را دارد.

به دلیل افت جامعه نمونه، تعداد پرسشنامه‌های معتبر پس از بازبینی پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده از کل نمونه مورد بررسی (۳۶۹ پرسشنامه)، ۳۳۸ پرسشنامه بود. هفت درصد هیئت‌ها (۷۴ هیئت) در شهر تهران با توجه به تعداد زیاد هیئت‌ها و دیگر محدودیت‌های تحقیق و نیز با صلاح‌دید کارفرمای طرح و مشورت با کارشناسان انتخاب شدند. بر این اساس، ابتدا پنج منطقه از مناطق شهر تهران در شرق، غرب، شمال، جنوب و مرکز تعیین شد و سپس از هر منطقه ده هیئت و از هر هیئت هفت نفر برای مصاحبه انتخاب شدند. این حجم نمونه در پنج منطقه بیان شده به‌طور مساوی به روش زیر توزیع شد.

مرکز	شرق	غرب	جنوب	شمال	
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	هیئت‌ها (تعداد)
۷۴	۷۴	۷۴	۷۴	۷۴	واحد نمونه (نفر)

واحد نمونه به صورت تصادفی بود. از پرسشگران خواسته شد تا پراکندگی سنی و جنسی پاسخگویان را در انتخاب واحد نمونه رعایت کنند.

نحوه جمع‌آوری داده‌ها

بر اساس تقسیم‌بندی بیان‌شده، توزیع و جمع‌آوری نظرهای پاسخگویان توسط تیمی شامل ده پرسشگر با همکاری برخی از دفاتر سازمان تبلیغات اسلامی انجام شد. به دلیل آنکه پرسش‌ها طولانی بود، پرسشنامه‌ها به خانه‌های افراد شرکت‌کننده در هیئت‌های مذهبی برده شد که همین کار، جمع‌آوری پرسشنامه‌ها را با مشکل روبه‌رو کرد. مشکلات پیش‌آمده

باعث شد تا تعداد پرسشنامه‌های معتبر پس از بازبینی پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده از کل نمونه مورد بررسی (۳۶۹ پرسشنامه)، ۳۳۸ پرسشنامه باشد.

روایی و اعتبار

روایی: در این پژوهش برای سنجش میزان روایی ۵۰ عدد پرسشنامه پری‌تست شد. بعد از کدگذاری و ورود داده به بسته نرم‌افزاری SPSS به وسیله آزمون آلفای کرونباخ^۱ میزان روایی هر یک از گویه‌ها بالای ۶۲ درصد بوده است.

اعتبار: اعتبار این پرسشنامه توسط چند تن از اساتید و پژوهشگران رشته‌های جامعه‌شناسی و الهیات تعیین شد.

بحث و بررسی

این مقاله به منظور آگاهی از میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی و با توجه به برگزاری طولانی‌مدت سه مناسبت ماه محرم، ماه رمضان و ایام فاطمیه در کشور که هر یک پیرامون شخصیت یک معصوم برگزار می‌شود، با پیمایشی تجربی میزان آگاهی شرکت‌کنندگان در مراسم دینی را سنجید. پس از انتخاب اهداف از سخنان و گفتار الگوهای دینی (از خطبه‌های نهج‌البلاغه امام علی(ع)، خطبه فدکیه حضرت زهرا(س) و وصیتنامه امام حسین(ع) به برادرش محمد بن حنفیه)، از پاسخگویان خواسته شده که نظر خود را در تأیید یا عدم تأیید گویه‌هایی بیان کنند که اهداف اصلی الگوهای دینی بوده است. این اهداف عبارت است از:

۱. اهداف تشکیل حکومت از دیدگاه امام علی(ع)؛

۲. اهداف و دلایل بازپس‌گیری فدک از نگاه حضرت زهرا(س)؛

۳. اهداف قیام امام حسین(ع) در کربلا.

گویه‌های زیر ترکیبی از دو گزینه درست و دو گزینه نادرست است. انتخاب گویه‌های درست توسط پاسخگویان در هر یک از سه الگوی تعیین شده، میزان آشنایی آنها به اهداف الگوهای دینی را نشان می‌دهد.

گویه‌ها درباره هدف اصلی قیام امام حسین(ع) عبارت بود از:

۱. اصلاح انحرافی که در امت پیغمبر شکل گرفته بود؛

۲. امر به معروف و نهی از منکر؛
 ۳. بخشش گناهان از امت پیامبر(ص)؛
 ۴. دشمنی دیرینه و شخصی با یزید.
- گویه‌های ۱ و ۲، درست است.
- گویه‌ها درباره هدف اصلی ایجاد حکومت از دیدگاه حضرت علی(ع) عبارت بود از:
۱. برپایی حق و از بین بردن باطل؛
 ۲. تأسیس حکومت شیعی؛
 ۳. گسترش مرزهای حکومت اسلامی؛
 ۴. انجام وظایفی که خدا بر عهده علما گذاشته است.
- گویه‌های ۱ و ۴، درست است.
- گویه‌ها درباره هدف حضرت زهرا(س) از بازپس‌گیری فدک شامل موارد ذیل بود:
۱. اعتراض سیاسی به حکومت؛
 ۲. دفاع از امامت؛
 ۳. به ارث گذاشتن فدک برای فرزندان؛
 ۴. بازپس‌گیری ملک شخصی.
- گویه‌های ۱ و ۲، درست است.

یافته‌های تحقیق

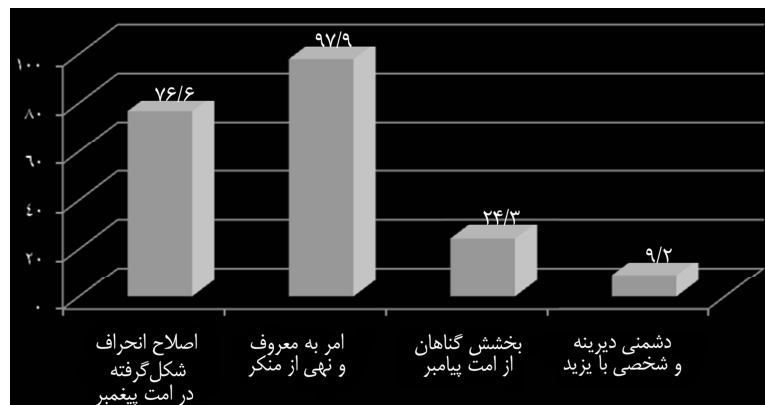
میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی در دو سطح زیر تحلیل شد:

۱. آگاهی از میزان آشنایی پاسخگویان با هر یک از اهداف الگوهای دینی (به صورت مستقل)
- الف) میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف قیام امام حسین(ع)
- یکی از شاخص‌های مورد سنجش درباره آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی، شناخت شرکت‌کنندگان با هدف قیام امام حسین(ع) در کربلا است. این مناسبت در کشور ما، علاوه بر دو ماه محرم و صفر در ایام دیگر سال نیز برگزار و اهداف قیام امام حسین(ع) بازگو می‌شود. جدول و نمودار زیر تعداد و درصد آشنایی شرکت‌کنندگان را نشان می‌دهد:

جدول ۱: میزان آشنایی پاسخگویان با اهداف قیام امام حسین (ع)

جمع	اظهار نشده	خیر	بله	گویه‌ها درباره آشنایی با اهداف قیام امام حسین (ع)
۱۰۰	۵	۱۸/۳	۷۶/۶	اصلاح انحرافی که در امت پیغمبر شکل گرفته بود، هدف اصلی قیام امام حسین بود.
۱۰۰	۱/۸	۰/۶	۹۷/۹	امر به معروف و نهی از منکر، هدف اصلی قیام امام حسین (ع) بود.
۱۰۰	۶/۲	۶۹/۵	۲۴/۳	بخشش گناهان از امت پیامبر، هدف اصلی قیام امام حسین (ع) بود.
۱۰۰	۳/۸	۸۷	۹/۲	دشمنی دیرینه و شخصی با یزید، هدف اصلی قیام امام حسین (ع) بوده است.

نتایج نشان می‌دهد که ۷۶/۶ درصد پاسخگویان، اصلاح انحراف در امت پیغمبر و ۹۷/۹ درصد آنها امر به معروف و نهی از منکر را هدف اصلی قیام امام حسین (ع) می‌دانند. میزان دو گزینه انحرافی «بخشش گناهان از امت پیامبر» و «دشمنی دیرینه و شخصی با یزید»، به ترتیب ۲۴/۳ درصد و ۹/۲ درصد است. که بیانگر عدم شناخت شرکت‌کنندگان با اهداف امام حسین (ع) در کربلا است.

نمودار ۱: مقایسه پاسخ شرکت‌کنندگان به گویه‌ها درباره اهداف قیام امام حسین (ع)

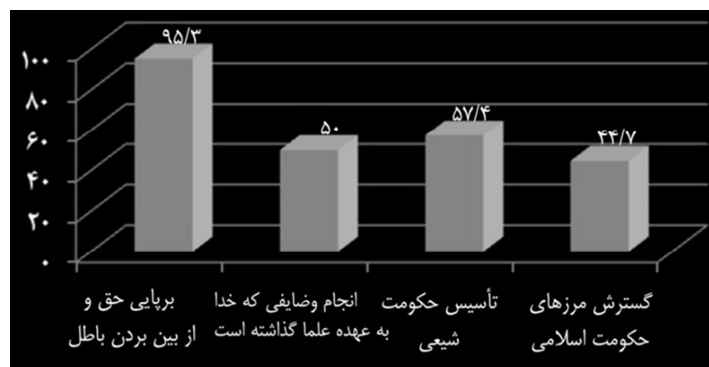
ب. میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف تشکیل حکومت از دیدگاه امام علی (ع)
در این مقاله، اهداف تشکیل حکومت از دیدگاه امام علی (ع)، به دلیل جایگاه امام اول

شیعیان و اهمیت بحث امامت و حکومت در شیعه و نیز برگزاری مناسبت‌های مذهبی مختلف، خصوصاً ماه مبارک رمضان و ایام شهادت امام علی(ع)، همچنین روز میلاد آن حضرت و تعطیلی روز تولد و روز شهادت ایشان بود. جدول و نمودار شماره ۲ تعداد و درصد آشنایی شرکت‌کنندگان با این هدف را نشان می‌دهد.

جدول ۲: میزان آشنایی پاسخگویان با اهداف ایجاد حکومت از دیدگاه امام علی(ع)

جمع	اظهار نشده	خیر	بله	گویه‌ها درباره آشنایی با اهداف ایجاد حکومت از دیدگاه امام علی(ع)
۱۰۰	۳/۶	۲/۱	۹۵/۳	علت ایجاد حکومت از نظر حضرت علی(ع) برپایی حق و از بین بردن باطل بوده است.
۱۰۰	۷/۷	۴۲/۳	۵۰	علت ایجاد حکومت از نظر حضرت علی(ع)، انجام وظایفی که خدا بر عهده علما گذاشته بوده است.
۱۰۰	۶/۸	۳۵/۸	۵۷/۴	علت ایجاد حکومت از نظر حضرت علی(ع)، تأسیس حکومت شیعی بوده است.
۱۰۰	۵/۹	۴۹/۴	۴۴/۷	علت ایجاد حکومت از نظر حضرت علی(ع) گسترش مرزهای حکومت اسلامی بوده است.

نتایج پاسخ شرکت‌کنندگان درباره دو هدف اصلی امام علی(ع) با عنوان برپایی حق و از بین بردن باطل ۹۵/۳ درصد و انجام وظایفی که خدا بر عهده علما گذاشته ۵۰ درصد است و نیز درباره دو گزینه انحرافی، تأسیس حکومت شیعی ۵۷/۴ درصد و گسترش مرزهای حکومت اسلامی ۴۴/۷ درصد است. به عبارت دیگر، حدود نیمی از شرکت‌کنندگان برداشت اشتباهی از اهداف ایجاد حکومت توسط حضرت علی(ع) دارند.

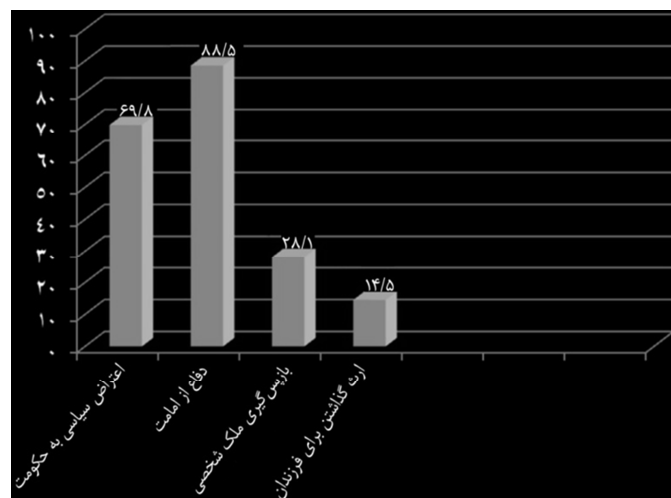
نمودار ۲: مقایسه میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف امام علی(ع)

ج) آشنایی با اهداف بازپس‌گیری فدک توسط حضرت زهرا(س)
شاخص سوم برای شناخت با اهداف الگوهای دینی، اهداف حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک است که نتایج آن در جدول و نمودار شماره ۳ آمده است:

جدول ۳: میزان آشنایی پاسخگویان با اهداف حضرت زهرا(س) از بازپس‌گیری فدک

جمع	اظهار نشده	خیر	بله	گویه‌های اهداف حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک
۱۰۰	۷/۱	۲۳/۱	۶۹/۸	هدف حضرت زهرا در بازپس‌گیری فدک، اعتراض سیاسی به حکومت بوده است.
۱۰۰	۵/۳	۶/۲	۸۸/۵	هدف حضرت زهرا در بازپس‌گیری فدک، دفاع از امامت بوده است.
۱۰۰	۱۰/۷	۶۱/۲	۲۸/۱	هدف اصلی حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک، بازپس‌گیری ملک شخصی بوده است.
۱۰۰	۱۲/۴	۷۳/۱	۱۴/۵	هدف حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک، به ارث گذاشتن فدک برای فرزندان بوده است.

گزینه‌های درست عبارت از اعتراض سیاسی به حکومت، ۶۹/۸ درصد و دفاع از امامت، ۸۸/۵ درصد است. گزینه‌های نادرست، نیز شامل بازپس‌گیری ملک شخصی، ۲۸/۱ درصد و به ارث گذاشتن فدک برای فرزندان، ۱۴/۵ درصد است که نشان می‌دهد این تعداد از شرکت‌کنندگان درک درستی از هدف حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک ندارند.

نمودار ۳: مقایسه میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف حضرت زهرا(س) در بازپس‌گیری فدک

۲. آگاهی از میزان آشنایی پاسخگویان با اهداف الگوهای دینی در کل

اگرچه داده‌ها به صورت مستقل ممکن است میزان آگاهی شرکت‌کنندگان به اهداف الگوهای دینی را به نسبت رضایت‌بخش توصیف کند؛ ولی با ملاحظه تحلیل زیر میزان آگاهی شرکت‌کنندگان به اهداف الگوهای دینی نگران‌کننده است:

الف. گزینش گزینه‌های نادرست اهداف

علاوه بر عدم آگاهی جمعی از شرکت‌کنندگان به اهداف الگوهای دینی، گزینش گزینه‌های نادرست اهداف غیر از اهداف الگوهای دینی توسط پاسخگویان نگران‌کننده است؛ به گونه‌ای که حدود نیمی از افراد شرکت‌کننده اهدافی غیر از هدف امام علی(ع) در تشکیل حکومت را هدف اصلی امام می‌دانند.

میانگین پاسخ‌های صحیح از چهار گزینه نیز بیانگر این است که فقط ۵۷/۶ درصد شرکت‌کنندگان درک درستی نسبت به هدف امام علی(ع) از تشکیل حکومت دارند.

با اندکی مسامحه می‌توان میزان آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی را براساس گزینه‌های درست به صورت زیر مرتب کرد:

۱. امام حسین(ع): ۸۷/۵؛

۲. حضرت زهرا(س): ۷۹؛

۳. امام علی(ع): ۷۲.

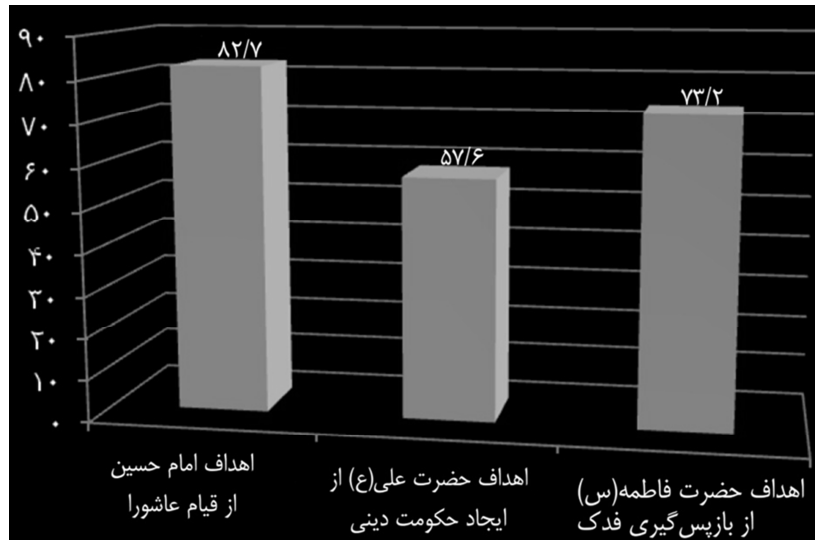
همچنین با ملاحظه انتخاب نادرست اهداف الگوهای دینی توسط پاسخگویان، الگوهای دینی بدین‌گونه است:

۱. امام علی(ع): ۵۱؛

۲. حضرت زهرا(س): ۲۱/۳؛

۳. امام حسین(ع): ۱۶/۷.

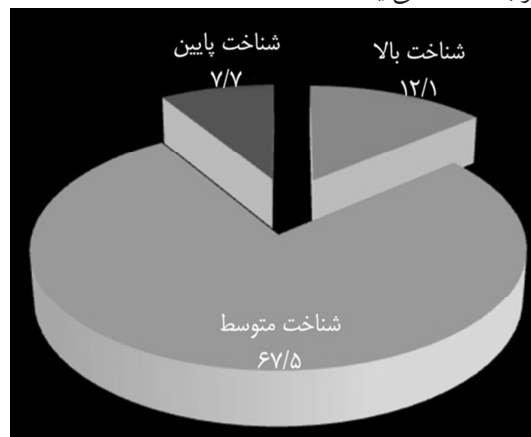
چنانچه گزینه‌های غلط را نیز میزان شناخت از اهداف الگوهای دینی در نظر بگیریم، میانگین پاسخ‌ها در نمودار زیر بدین‌گونه خواهد شد:

نمودار ۴: متوسط میزان آشنایی پاسخگویان با اهداف سه الگوی دینی

ب. میزان آشنایی سطح متوسط

چنانچه میزان آگاهی به اهداف الگوهای دینی را در سه سطح (آگاهی بالا، متوسط و پایین) تقسیم کنیم، نمودار زیر به دست می‌آید:

نمودار ۵: متوسط میزان آشنایی پاسخگویان با اهداف الگوهای دینی به تفکیک سطح شناخت

براساس نمودار بالا، ۶۷/۵ درصد پاسخگویان در سطح متوسط، ۷/۷ درصد در سطح پایین و فقط ۱۲/۱ درصد در سطح بالا قرار دارند. با توجه به برگزاری مناسبتهای گوناگون در

کشور، آشنایی متوسط شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی به نظر نگران‌کننده است. علاوه بر اینکه، میزان آگاهی در سطح بالا فقط حدود ۱۲ درصد است.

پیامدهای عدم آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی

قرآن کریم فلسفه برگزاری مناسک دینی را حفظ شعائر دینی می‌داند. آگاهی و آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف الگوهای دینی، از اولین و اساسی‌ترین شیوه‌های حفظ شعائر دینی است. برگزاری مراسم دینی بدون آشنایی با اهداف الگوهای دینی، جز برگزاری یک سنت قدیمی، دستاورد دیگری نخواهد داشت. اگر مراسم دینی بخواهد شعائر دینی را حفظ کرده و ارزش‌ها و باورهای دینی را از نسلی به نسل دیگر منتقل کند، باید به شکلی متوازن از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های درونی آن استفاده شود. کارآمدی و تأثیرگذاری مراسم دینی مشروط به بهره‌گیری از همه قابلیت‌ها و ظرفیت‌های آن، از جمله استفاده همزمان از آگاهی دینی و ابراز احساس‌های دینی است. ولی به نظر می‌رسد که تعامل و تبادل میان آگاهی‌بخشی و ابراز احساس‌ها به نفع هیجان‌ها و احساس‌های مذهبی تغییر یافته است. آنچه در این مقاله مطرح می‌شود، نه در مخالفت با اصل ابراز احساس‌ها، بلکه در میزان و تناسب آن با عناصر بینشی و معرفتی است. همان‌طور محققان تأکید دارند، احساس‌ها در راستای تقویت باورهای دینی و تلطیف روابط اجتماعی اثر زیادی دارد و از جمله علل پایداری و تداوم در همه گروه‌ها و نظام‌های اجتماعی است؛ اما میزان زیاد احساس‌ها باعث کم‌اثر شدن آگاهی‌های مذهبی خواهد شد. احساس‌ها از یک سو می‌تواند باعث به وجود آمدن ساختارهای اجتماعی و نمادهای فرهنگی بادوام شود و از سوی دیگر، سبب ازهم‌پاشیدگی ساختارهای اجتماعی و رقابت بین سنت‌های فرهنگی شود (تورنر، ۲۰۰۵، ص ۲). سوگیری‌های احساسی و هیجانی شدید، یکی از بزرگ‌ترین آسیب‌هایی است که در بلندمدت باعث کاهش روند انتقال ارزش‌ها و باورهای دینی می‌شود و به صیانت از شعائر دینی آسیب می‌زند. رواج و افزایش احساس و عاطفه بدون معرفت و آگاهی، مانعی برای رشد، شکوفایی و کارآمدی محافل و مراسم دینی است. عدم تعادل و تبادل میان عقل و احساس در مناسبت‌های دینی، آسیب‌هایی را به دنبال خواهد داشت که در ادامه، به برخی از آنها اشاره خواهیم کرد:

۱. کاهش بصیرت‌های دینی: یکی از آفت‌های افزایش هیجان‌های مذهبی و برانگیختن

احساس‌ها، عدم توجه به مبانی عقلانی و تبیین بینش‌های بصیرتی و معرفتی است. یکی از

اساسی‌ترین اهداف و کارکردهای مراسم دینی تولید و توزیع دانش و معرفت دینی است که رواج مداحی محوری این فرصت را از بین می‌برد.

۲. رواج مناسک‌گرایی: افزایش احساس‌های مذهبی باعث برگزاری مراسم بدون توجه به فلسفه وجودی آن می‌شود. چنین مراسمی، مانند بدن بدون روح است که در آن به ظاهر توجه می‌شود، بدون آنکه به محتوا و مضمون توجهی شود و مراسم از فلسفه وجودی و بار معنایی و مفهومی اصلی جدا می‌شود. با اینکه باید بهترین فرآورده این اجتماع‌ها، ابلاغ پیام دین با بیان حدیثی از پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع) به گوش مردم باشد؛ ولی به صرف هیاهو ختم می‌شود.

۳. رواج برخی انحراف‌ها در مسائل دینی: با مداحی محوری برخی از مناسبت‌ها با متون اصلی دین فاصله می‌گیرد و سبب به انحراف‌ها و خرافه‌ها در دین می‌شود. کاهش زمینه‌های آگاهی‌بخشی دینی، فرصت را برای عقاید انحرافی، خرافه‌گویی و باورهای نادرست بازمی‌گذارد.

۴. به مخاطره افتادن وجوه حکیمانه و خردورزانه دین: افزایش عواطف مذهبی بدون پشتوانه‌های معرفتی سبب می‌شود که وجوه حکیمانه و خردورزانه دین به مخاطره بیفتد. از جمله مخاطرات مراسم با رواج احساس‌گرایی این است که به جای پرداختن به وجوه استدلالی دین و بیان محکمت و اصول دین داستان‌های خرافی و باورهای احساسی بیان می‌شود.

۵. نقش آفرینی عوام‌الناس و عدم تأثیرگذاری خردمندان و دانایان: نقش آفرینی نخبگان و عالمان دینی در مراسم کمرنگ شده و باعث عدم اقناع روشنفکران دینی می‌شود. روشنفکران به دنبال تبیین عقلانی پدیده‌ها و رخدادهای اجتماعی هستند. مراسمی که با افزایش احساس‌های مذهبی همراه باشد، زمینه‌ای برای اقناع آنان فراهم نمی‌کند. زمانی یک مکتب قابل اعتنا و توجه است که دانایان و فرزندان آن را تأیید کنند، نه عوام‌الناس که تحت تأثیر احساسشان هستند.

۶. تنگ‌تر شدن عرصه برای خردورزی دینی: عاطفه و احساس شدید زمینه را برای خردورزی تنگ می‌کند. هر وقت وجوه مناسکی و عاطفی بر سایر ابعاد دینی غلبه کند، تعادل آن را بر هم می‌زند و وضعیتی نامتوازن ایجاد می‌کند. عاطفه و احساس، عنصر اصلی اجتماع مناسکی است؛ ولی سوگیری شدید عاطفی مانع تحرک و پویایی در حیات دینی است. لازمه توسعه حیات دینی، رشد متعادل دینداری و خردورزی است. با توجه به اینکه جامعه ما به عقلانیت نیاز دارد، چنین مراسمی جامعه را از عقلانیت دورتر می‌کند و هیجان‌های بی‌ارزش را جایگزین عقل و عقلانیت می‌کند.

۷. **عدم توانایی در پیوند رفتار الگوهای دینی با زندگی اجتماعی مردم:** گویا زندگی انسان‌ها در چنین مراسمی، در درون و بیرون مراسم متفاوت است. در مراسم عواطف و احساس‌های دینی نشان می‌دهند؛ اما در دنیای بیرون انگار دنیای دیگری است و انگار قرار است پیوندی بین مراسم و دنیای بیرون برقرار نباشد.

۸. **عدم ارتقا و تعمیق باورهای دینی به عنوان مهم‌ترین بخش دین:** دین از دیدگاه درون‌دینی به دو بخش اصول و فروع تقسیم می‌شود. اصول و محک‌های دینی و تعمیق آن با انجام هیجان‌های مذهبی برآورده نمی‌شود. در اوج احساس‌های مذهبی، امور با اهمیت در دین، به حاشیه رانده می‌شود و به چیزهای احتمالاً کم‌اهمیت یا بی‌اعتبار، خیلی اهمیت داده می‌شود.

۹. **عدم افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی:** مراسم به عنوان یک سنت اجتماعی در جامعه‌پذیری افراد نقش دارد و سبب تنظیم سلوک فردی و اجتماعی می‌شود؛ در حالی که افزایش احساس‌ها جنبه مسئولیت‌آفرینی در برخورد با واقعیت‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد. افزایش احساس‌ها دامنه تأثیرگذاری مراسم در حیات اجتماعی را محدود می‌کند و سبب عدم استمرار کنش‌های دینی می‌شود؛ به گونه‌ای که باعث عمل اجتماعی مشابه با الگوهای دینی در زندگی اجتماعی نمی‌شود.

نتیجه‌گیری

پدیده‌های دینی، مانند سایر پدیده‌های اجتماعی، علاوه بر کارکردهای مثبت، گاهی دچار وضعیت بی‌کارکردی و یا کج‌کارکردی می‌شود که آثار و نتایج منفی برای نظام اجتماعی به همراه خواهد داشت. نگاه آسیب‌شناسانه، نه تنها باعث تضعیف مناسبت‌های دینی نخواهد شد؛ بلکه سبب ماندگاری، طراوت و تازگی آن خواهد بود. چشم‌پوشی از واقعیت‌های موجود، راه‌حل مناسبی برای درمان دردها نیست. مراسم و مناسک دینی، مانند هر فعالیت اجتماعی دیگر ممکن است صورت کارکردی داشته باشد، همچنان که ممکن است وضعیتی کج‌کارکردی نیز برای نظام فرهنگی و اجتماعی به همراه داشته باشد. تناسب بهره‌گیری از همه ظرفیت‌های موجود، از جمله تناسب در عقل و احساس، صورتی از وضعیت کارکردی را نشان می‌دهد. از جمله مهم‌ترین و اصلی‌ترین کارکردهای محافل و مجالس دینی، انتقال مفاهیم، آموزه‌ها، ارزش‌ها و باورهای اسلامی از نسلی به نسل دیگر است. این امر، از راه آشنایی با اهداف الگوهای دینی و دیگر عناصر بینشی و معرفتی، مانند آشنایی با معارف دینی امکان‌پذیر خواهد شد. یکی از آسیب‌هایی که مانع انتقال ارزش‌ها و آشنایی با اهداف الگوهای دینی می‌شود، افزایش احساس‌های مذهبی خالی از عناصر

بینشی است. مراسم دینی در انتقال ارزش‌ها و باورهای دینی از نسلی به نسل دیگر به احساس‌ها نیازمند است؛ اما مهم این است که آگاهی‌ها و ارزش‌های دینی در این‌گونه مراسم‌ها نباید فدای احساس‌ها شود.

از نتایج قابل تأمل در این مقاله میزان پایین آشنایی شرکت‌کنندگان با اهداف تشکیل حکومت از دیدگاه امام علی(ع) و گزینش اهداف نادرست توسط پاسخگویان است. با توجه به جایگاه امام اول شیعیان و همچنین اهمیت بحث امامت و حکومت در شیعه، نتایج ارائه‌شده قابل تأمل و نیازمند گزارش به مسئولان فرهنگی است.

به نظر می‌رسد که یکی از دلایل عدم آشنایی مردم با اهداف تشکیل حکومت از دیدگاه امام علی(ع) این است که حتی در مناسبت‌هایی که درباره امام اول شیعیان(ع) برگزار می‌شود، اهداف قیام امام حسین(ع) بیان می‌شود. بنابراین، مباحثی از خطبه‌های نهج‌البلاغه و دیدگاه‌های ایشان در مناسبت‌های دینی از توسط سخنران مطرح نمی‌شود.

پیشنهادها

یکی از ویژگی‌های مسئله اجتماعی، امکان بهبود و اصلاح آن است. واقعیت‌های مذهبی نیز چنین است که با اقدام‌های اصلاحی و کنترل آن می‌توان شرایط را بهبود بخشید. اقدام‌های اصلاحی برای بهره‌گیری مناسب از مراسم دینی، مانند هر عنصر دیگر فرهنگی، استلزامات خاص خود را می‌طلبد. نگاهی حذفی که برخی نسبت به برگزاری اصل مراسم دینی دارند، نه قابل اجرا است و نه اثرهای خوشایند فرهنگی به دنبال دارد. اقدام‌های اصلاحی باید با رویکرد فرهنگی، آرام و تدریجی، ارشادی، بدون شتابزدگی، با مشارکت مردم و متکی به داده‌های علمی و کارشناسی باشد. پیشنهادهای ذیل برای اصلاح وضعیت موجود و تقویت و افزایش کارکردهای معرفتی مراسم دینی ارائه می‌شود:

۱. توجه به منابع دست اول، به‌خصوص قرآن و نهج‌البلاغه در سخنرانی‌ها؛
۲. انجام مطالعه تکمیلی و آزمون دوباره فرض‌های به‌اثبات‌رسیده در مکان دیگر؛
۳. مطالعه منابع دینی و ارائه شیوه صحیح عزاداری مطابق با قرآن و سنت؛
۴. مطالعه راه‌های کیفی کردن مجالس و محافل مذهبی و شیوه‌های حذف و تفکیک خرافه و غلو از دین؛
۵. مطالعه عمقی درباره هیئت‌هایی که آسیب در آنها به شکل آشکارتری مشاهده می‌شود.

منابع

- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: سمت.
- دژبانی، علی (۱۳۸۸)، «بایدها و نبایدهای مداحی»، وب‌سایت رسمی سازمان تبلیغات اسلامی استان اردبیل: <http://www.ido.ir/a.aspx?a=1388101203/>
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۹)، لغتنامه، [بی‌جا: بی‌نا].
- دهدشتی، محمد (۱۳۸۵)، ترجمه نهج‌البلاغه، قم: مؤسسه فرهنگی تحقیقات امیرالمؤمنین.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۵)، جامعه، احساس و موسیقی، تهران: سهامی انتشار.
- _____ (۱۳۸۲)، آناتومی جامعه، چ ۳، تهران: سهامی انتشار.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۴)، نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، دایرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان.
- ساعی، علی (۱۳۸۷)، «جزوه کلاسی درس روش تحقیق دوره کارشناسی ارشد»، دانشگاه تربیت مدرس.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۸)، «مناسک آیینی و فضای شهری از دیدگاه مردم‌شناسی شهری»، ماهنامه فرهنگی اجتماعی خیمه، ش ۵۶، ص ۶۰-۶۳.
- قبادزاده، ناصر (۱۳۸۱)، روایتی از آسیب‌شناختی از گسست نظام و مردم در دهه دوم انقلاب، با مقدمه محمدرضا تاجیک، تهران: فرهنگ گفتمان.
- صدر واثقی (بی‌تا)، سیدجمال‌الدین حسینی پایه‌گذار نهضت اسلامی، [بی‌جا: بی‌نا].
- قبادی، علیرضا (۱۳۸۱)، بررسی کارکردهای اجتماعی مراسم دینی با تأکید بر مراسم عاشورا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، استاد راهنما: غلامرضا جمشیدیها، دانشگاه تهران.
- قبادی، علیرضا و محمدرضا تقی‌زاده (۱۳۸۷)، نقش مناسک و مراسم دینی در تقویت هویت دینی و ملی، پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی (در دست چاپ).
- قبادی، علیرضا و همکاران (۱۳۸۷)، «راهکارهای اصلاح و تقویت مراسم و مناسک دینی در کشور»، طرح خاتمه‌یافته، سازمان تبلیغات اسلامی، معاونت آموزش و پژوهش.
- _____ (۱۳۸۹)، «آسیب‌شناسی مداحی در مناسبت‌های دینی»، طرح خاتمه‌یافته، پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

گولد، جولیس و ویلیام ل. کولب (۱۳۸۴)، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه محمدجواد زاهدی و دیگران، تهران: مازیار.

واخ، یواخیم (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی دینی، ترجمه جمشید آزادگان، تهران: سمت.

یوسفی، علی (۱۳۸۴)، «جامعه‌شناسی مناسک دینی»، روزنامه خراسان، ۶۸.

Gerrod, W. Parrott (ed.) (2000), *Emotions in Social Psychology*, Philadelphia, USA: Psychology Press.

Turner, Jonathan H. & Jan E. Stetes (2005), *The Sociology of Emotions*, Cambridge University Press.